

WPROWADZENIE (Wczesnochrześcijańskie traktaty o wcieleniu)

‘Ο Λόγος σάρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν (J 1, 14: *Słowo stało się ciałem i zamieszkało między nami*) – w tym krótkim zdaniu św. Jana Ewangelisty wyrażona jest lakonicznie jedna z podstawowych prawd chrześcijańskiej wiary, prawda o wcieleniu, przypominająca, że Syn Boży, Logos, przyjął naturę ludzką, by odkupić człowieka. Tę prawdę wiary, ukazującą wielką miłość Boga do człowieka, objaśniano i komentowano od początku chrześcijaństwa, starając się ukazać jej przyczyny i skutki oraz wyrazić ją we właściwym ścisłym języku teologicznym; stworzono nieznane dotąd neologizmy: ἐνανθρώπησις, σάρκωσις, ἐνσάρκωσις, ἐνσωμάτωσις, *incarnatio*, *inhumanatio*, na jej oznaczenie oraz uściślono zakres pojęcia φύσις. Czyniono to zaś nie tylko w katechezach, homiliach, kazaniach i komentarzach biblijnych, ale również w specjalnych traktatach objaśniających samą tajemnicę wcielenia Syna Bożego. Pierwsze tego rodzaju dzieło w trzech księgach *O wcieleniu Chrystusa*, zachowane jednak tylko w drobnych fragmentach, napisał już w 2. poł. II wieku, jak informuje Euzebiusz z Cezarei, apologeta grecki biskup Meliton z Sardes¹. Pierwszym zaś zachowanym w całości wczesnochrześcijańskim specjalnym dziełem o tej prawdzie, jest napisany ok. 320 roku, jeszcze przed sporami ariańskimi, młodzieńczy traktat *O wcieleniu Słowa* św. Atanazego Aleksandryjskiego (296-373)². Z późniejszych zaś dzieł na ten temat, powstałych również w IV wieku, należy wymienić pseudoatanazjański traktat *O wcieleniu przeciw Apolinaremu*³, zacho-

¹ Por. *De incarnatione Christi* (CPG 1093), w: Stuart G. Hall: Melito of Sardis, *On Pascha and fragments*, Oxford 1979, 68-70; lub O. Perler, *SCh* 123, Paris 1966, 226; Eusebius, *HE* IV 26, 2.

² Por. *Oratio de incarnatione Verbi* (CPG 2091), PG 25, 96-197; lub R.W. Thompson: Athanasius, *Contra gentes* and *De incarnatione*, Oxford 1971 (tekst krytyczny + przekład angielski); lub Ch. Kannengiesser: Athanase d'Alexandrie, *Sur l'Incarnation du Verbe*, *SCh* 199, Paris 1973, 1-256 (wstęp), 258-469 (nowy krytyczny tekst + przekład francuski); w wersji syryjskiej: CSCO 257, 1-72 (tekst syryjski), CSCO 258, 1-54 (przekład); tłum. M. Wojciechowski: Atanazy Aleksandryjski, *O wcieleniu Słowa*, Warszawa 1998, PSP 61, 1-20 (wstęp), 21-76 (przekład polski).

³ Por. *De incarnatione contra Apollinarium* I-II (CPG 2231), PG 26, 1093-1165; po syryjsku: CSCO 324, 30-88 (tekst), CSCO 325, 21-60 (przekład).

wany fragmentarycznie traktat *O wcieleniu* i przeciw *arianom* Marcelego z Ancyry (†374)⁴, zachowane również fragmentarycznie pismo *O wcieleniu* Eudoksjusza Konstantynopolskiego (†375)⁵, aż 6 różnych zachowanych także fragmentarycznie pism o wcieleniu Apolinarego z Laodycei (310-390)⁶, *O boskim wcieleniu* Epifaniasza z Salaminy (315-403)⁷ i zachowana tylko po ormiańsku obszerna homilia Seweriana z Gabali (†408)⁸, oraz pierwszy na Zachodzie napisany w 382 roku po łacinie traktat *O tajemnicy wcielenia Pańskiego św. Ambrożego* Mediolańskiego (339-397)⁹.

Z V wieku, kiedy rozgorzały spory chrystologiczne, starające się wyjaśnić m.in. tajemnicę wcielenia, trzeba najpierw wymienić zachowane fragmentarycznie dzieło *O wcieleniu* Teodora z Mopsuestii (350-428)¹⁰, potem dwie mowy *O boskim wcieleniu* Nestoriusza (383-451)¹¹, oraz *Scholia o wcieleniu Jednorodzonego*, *O wcieleniu Jednorodzonego* i *Homilia XV: O wcieleniu Bożego Słowa* ich przeciwnika św. Cyryla Aleksandryjskiego (375-444)¹², a także 4 *Homilie o wcieleniu Pana* patriarchy Kostantynopola Proklusa (434-446)¹³,

⁴ Por. *De incarnatione et contra Arianos* (CPG 2806), PG 26, 984-1028; po syryjsku: CSCO 324, 1-29 (tekst), CSCO 325, 1-20 (przekład).

⁵ Por. *De incarnatione* (CPG 3405), w: F. Diekamp, *De doctrina Patrum de incarnatione Verbi*, Münster 1907, 64-65; M. Tetz, *Eudoxius-Fragmente*, „Studia Patristica” 3 (1961) 314-323; M. Spanneut, DHGE XV 1337-1340.

⁶ Por. *De fide et incarnatione contra adversarios* (CPG 3647), PL 8, 876-877 lub H. Lietzmann, *Apollinaris von Laodicea und seine Schule*, TU 1, Tübingen 1904, s. 193, 203; *De incarnatione* (CPG 3649), Lietzmann s. 204-206; *De incarnatione* (CPG 3650), Lietzmann s. 206-207; *Laudatio Mariae et de incarnatione* (CPG 3651), Lietzmann s. 207-208; *Demonstratio de divina incarnatione ad similitudinem hominis* (CPG 3652), Lietzmann s. 208-232; *De unione corporis et divinitatis in Christo* (CPG 3646), Lietzmann s. 185-193 lub PL 8, 873-875; zob. też przypisywany mu *De incarnatione Dei Verbi* (CPG 3738), Lietzmann s. 303-307 lub PG 28, 89-96.

⁷ Por. *De divina inhumanatione* (CPG 3786), S.A. Morcelli, *Opusculum S. Epiphanius de divina inhumanatione*, Mutinae 1828.

⁸ Por. *De incarnatione* (CPG 4240), w: J.B. Aucher, *Severiani sive Seberiani Gabalorum episcopi Emesensis homiliae*, Venetiis 1827, 16-55 (hom. 2).

⁹ Por. *De incarnationis Dominicae sacramento* (CPL 152), PL 16, 817-846 lub CSEL 79, 225-281, tłum. L. Gładyszewski, POK 26, Poznań 1970, 106-138.

¹⁰ Por. *De incarnatione* (CPG 3856), w: H.B. Swete, *Theodori episcopi Mopsuesteni in epistolas B. Pauli commentarii*, II, Cambridge 1882, 1969, 290-312 (fragmenty greckie i łacińskie); lub M. Richard, *La tradition des fragments du traité „Peri tes ananthropeseos” de Théodore de Mopsueste*, „Museum” 56 (1943) 55-75; lub R. Devreesse, *Les homélies catéchétiques*, ST 145, Roma 1949, 44-48.

¹¹ Por. *Sermo XVIII: De divina inhumanatione* (CPG 5707) i *Sermo XIX: De humanatione* (CPG 5708), ACO I 5, 39-46; lub F. Loofs, *Nestoriana* s. 297-321; tylko druga w: PL 48, 862-864.

¹² Por. *Scholia de incarnatione Unigeniti* (CPG 5225), ACO I 5, 1, 219-231 lub PG 75, 1369-1412 lub PL 48, 1005-1040; *De incarnatione Unigeniti* (CPG 5227), PG 75, 1189-1253 lub wyd. G.M. De Durand, Sch 97, Paris 1964, 188-301; *Homilia XV: De incarnatione Dei Verbi* (CPG 5259), PG 77, 1089-1096.

¹³ Por. *Homilia II: De incarnatione* (CPG 5801) i *Homilia III: De incarnatione Domini* (CPG 5802), PG 65, 692-708; *Homilia XXIII: De dogmate incarnationis* (CPG 5822), PG 65, 841-844 (po

a na Zachodzie po łacinie *O wcieleniu Pana przeciw Nestoriuszowi* Galijczyka Jana Kasjana (360-435)¹⁴ i przypisywany błędnie Seduliuszowi poetycki *Centon o wcieleniu Słowa*¹⁵.

Z VI wieku, kiedy wygasły już spory chrystologiczne, można przypomnieć na Wschodzie przypisywany mylnie patriarsze aleksandryjskiemu Eulogiuszowi (580-608) zachowany fragmentarycznie traktat *O Trójcy Świętej i o wcieleniu*¹⁶, i zachowany także fragmentarycznie przez Focjusza *Komentarz o Słowie wcielonym* w IX księgach Joba mnicha¹⁷, skierowany przeciw Sewerowi z Antiochii oraz *Przygotowanie. O wcieleniu* synajskiego mnicha Teodora z Rhaitu¹⁸, na Zachodzie zaś traktat *O wcieleniu Syna Bożego do Skarilli* Fulgencjusza z Ruspe (467-533)¹⁹.

Obok wyżej wymienionych traktatów, poświęconych w całości tajemnicy wcielenia, mamy wiele innych patrystycznych, fragmentarycznych wypowiedzi na jej temat w różnego rodzaju, jak zaznaczyliśmy, wczesnochrześcijańskich mowach i komentarzach biblijnych, które zebrał F. Diekamp w swojej antologii: *Doctrina Patrum de incarnatione Verbi*²⁰, a które razem mogą stanowić wspaniałe, niezgłębione jeszcze w pełni, pole badań dla patrologów, zwłaszcza dla tłumaczy, bo jeszcze niewiele z nich zostało niestety przyswojonych dla kultury polskiej. One to bowiem pozwalają nam przyrzeć się i przypomnieć, jak poprzez pierwszych osiem wieków krystalizowała się teologia wcielenia, w czym poszczególni Ojcowie Kościoła do jej rozwoju się przyczynili, i co do niej wnieśli. Naukowa refleksja nad nimi będzie również spełnieniem wielokrotnego wzywania do powrotu do źródeł papieża Jana Pawła II, który w swojej bulli „*Incarnationis Mysterium*” ogłaszającej Wielki Jubileusz Roku 2000, powołuje się kilkakrotnie na Ojców Kościoła, pisząc między innymi: „Mimo brzmienia dwóch tysięcy lat historii, chrześcijanie podążający ku trzeciemu tysiącleciu, nie czują się bynajmniej zmęczeni; przeciwnie, dodaje im sił świa-

łacinie) lub Ch. Martin, *Un florilège grec d'homélie christologiques des IV et V siècles sur la Nativité*, „*Museon*” 54 (1941) 44-48; *Homilia XXXVI: De incarnatione Domini* (CPG 5835), D. Amand, *Une homélie grecque inédite antinestorienne du cinquième siècle sur l'Incarnation du Seigneur*, „*Revue Bénédictine*” 58 (1948) 223-263.

¹⁴ Por. *De incarnatione Domini contra Nestorium libri VII*, (CPL 514), PL 50, 9-272 lub CSEL 17, 235-391; Jean Cassien, *Traité de l'Incarnation contre Nestorius*. Introduction, traduction du latin M.A. Vannier, Paris 1999.

¹⁵ Por. *Centio de Verbi incarnatione* (CPL 1482), CSEL 16, 615-620.

¹⁶ Por. *De trinitate et de incarnatione* (CPG 6979), PG 86, 2940-2944 lub O. Bardenhever, *Ungedruckte Excerpte aus einer Schrift des Patriarchen Eulogios von Alexandrien über Trinität und Inkarnation*, „*Theologische Quartalschrift*” 78 (1896) 353-401.

¹⁷ Por. *De Verbo incarnato commentarius* (CPG 698), PG 86, 3313-3320.

¹⁸ Por. *Proaraskeve. De incarnatione* (CPG 7600), PG 91, 1483-1504 (cz. I) F. Diekamp, *Analecta patristica* (Orientalia Christiana Analecta 117), Romae 1938, 178-222 (całość).

¹⁹ Por. *De incarnatione Filii Dei ad Scarilam* (CPL 822), PL 65, 573-602 lub CCL 91, 312-356.

²⁰ 20. Por. F. Diekamp, *Doctrina Patrum de incarnatione Verbi. Ein griechisches Florilegium*, Münster 1907.

domość, że niosą, światu prawdziwą światłość, Chrystusa Pana [...]. Mówiąc zaś słowami św. Irenusza, nie możemy pozwolić, by świat widział w nas obraz jałowej ziemi, skoro otrzymaliśmy Słowo Boże, które jak deszcz zstąpiło z nieba; nigdy też nie będziemy mogli stać się jednym chlebem, jeśli nie sprawimy, aby mąka stała się ciastem za sprawą wody, która została na nas wy-lana”²¹.

Ks. Stanisław Longosz

OPERA PATRUM DE INCARNATIONE VERBI SCRIPTA

(Argumentum)

Hac in introductione omnia graeca et latina opera Patrum de incarnatione Verbi scripta enumerantur ac brevissime explicantur.

²¹ Por. Bulla „*Incarnationis Mysterium*” 2 i 4; Irenaeus, *Adversus haereses* III 17.